

UDK: 323.281(497.5 Donji Andrijevci)"1945"

342.4(497.1)"1945"

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 19. 8. 2013.

Prihvaćeno: 10. 3. 2014.

Uhićenja i likvidacije u selima kotara Donji Andrijevci novim vlastima nepoćudnih osoba pred izbore za Ustavotvornu skupštinu 1945. godine

MATE RUPIC

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata,
Zagreb, Republika Hrvatska

VLADIMIR GEIGER

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

BRANKO OSTAJMER

Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije,
Srijema i Baranje, Slavonski Brod, Republika Hrvatska

Izbori za Ustavotvornu skupštinu u jesen 1945. trebali su biti presudni za budućnost demokracije i državno uređenje poslijeratne Jugoslavije. Događaji u kotaru Donji Andrijevci u okolici Slavonskog Broda početkom studenoga 1945., kada su pripadnici 12. brigade XII. divizije III. jugoslavenske armije u selima kotara Donji Andrijevci uhitili, odveli od kuće, saslušavali, mučili, ubili i zatim bacili u Savu dvadesetak "nepoćudnih" osoba, među kojima i tri žene, najjasnije oslikavaju složeno i represivno ozračje u kojem su se izbori događali. Uz to, predizborni događaji u kotaru Donji Andrijevci ogledni su primjer nastojanja poslijeratnih jugoslavenskih komunističkih vlasti, od najniže do najviše razine, da se represija, pa i nedvojbena zločina počinjeni nad stvarnim ili pretpostavljenim protivnicima prikriju i drukčije prikažu.

Ključne riječi: izbori za Ustavotvornu skupštinu 1945., Jugoslavenska armija, Odjeljenje za zaštitu naroda, komunistička represija, Slavonija, Donji Andrijevci.

"Mikrohistorijska rekonstrukcija izbora za Ustavotvornu skupštinu u Hrvatskoj jedan je od najvećih izazova hrvatske historiografije tog razdoblja jer je isuviše ocjena u optjecaju s izrazito ideološkim konotacijama."¹

¹ Drago ROKSANDIĆ, "Pamćenje i kultura povijesnog mišljenja – baština hrvatskog antifašizma 1945.–2005.," u: *1945. – razdjelnica hrvatske povijesti. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu 5. i 6. svibnja 2005.*, ur. Nada Kisić Kolanović, Mario Jareb i Katarina Spehnyak, Zagreb, 2006., 41.

Tijekom Drugoga svjetskog rata Komunistička partija Jugoslavije/Hrvatske (KPJ/KPH) i partizanski pokret izričito su tvrdili da su im strani nasilje i nezakonitost. U poslijeratnoj Jugoslaviji, i Hrvatskoj, komunističke vlasti iskazuju ista stajališta. Nasuprot tomu, mnogobrojni događaji, koje potvrđuju i iskazi suvremenika i dokumenti, prikazuju znatno drukčije stanje.

Komunistička partija Jugoslavije/Hrvatske negirala je građanske i političke slobode, privatno vlasništvo i slobodno tržište te potiskivala tradicionalne vrijednosti poput religije i nacionalne/etničke baštine. Svi koji to nisu na vrijeme shvatili progonjeni su politički i sudski. Komunistički obračun u Jugoslaviji, i Hrvatskoj, sa stvarnim i pretpostavljenim protivnicima bez razlike, institucionalni ili izvaninstitucionalni, tijekom rata ili u poraću, bio je masovan i nemilosrdan.

U nakani da se riješi nepoželjnih suparnika u borbi za vlast, još tijekom Drugoga svjetskog rata, a posebice potkraj rata i u neposrednom poraću, KPJ/KPH služila se radom posebnih službi i jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije / Jugoslavenske armije (NOV i PO Jugoslavije / JA). Prema mnogobrojnim dokumentima, očita je razlika između "propisanog" i "činjenog". Brojne su naredbe o postupanju prema svim neprijateljima, ratnim zarobljenicima, uhićenima i općenito prema neistomišljenicima novoga sustava, čini se, najvjerojatnije bile samo za "javnu" i "vanjsku" uporabu. Tadašnje ozračje i razvoj događaja u Jugoslaviji, i Hrvatskoj, u neposrednom poraću ostavili su dosta slobode i prostora pojedincima na zapovjednim mjestima (zasigurno ne bez znanja najviših vojnih i političkih osoba i ustanova) da se što prije obračunaju s mnogim protivnicima i neistomišljenicima novoga sustava ("revolucionarna pravda").

Masovne i pojedinačne likvidacije čine pripadnici partizanskih postrojbi i ustanova, prije svega Odjeljenja za zaštitu naroda (OZNA) i Korpusa narodne obrane Jugoslavije (KNOJ). Naredbodavci i izvršitelji, svjesni nelegalnosti takvih postupaka, nastoje "konspirativno" provesti likvidacije. Zamjerke koje viša zapovjedništva iznose na račun masovnih likvidacija odnose se u pravilu na način provođenja, a ne na njihovu osudu. Ubijanja bez suđenja i utvrđivanja individualne krivnje nerijetko se izvode na neprijemeren i okrutan način, ponekad i uz sadističko izživljavanje nad žrtvama.

Masovne likvidacije "neprijatelja" potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću, tijekom 1944. i 1945., čiji su mnogobrojni primjeri poznati i za Slavoniju, provodile su se i na temelju prethodnih odluka najužega partizanskog/partijskog vodstva. Dokumenti iz različitih krajeva Slavonije svjedoče o masovnim likvidacijama koje su činile razne postrojbe i ustanove NOV i PO Jugoslavije / JA, koje se u takvom broju ne bi mogle događati bez "direktiva" najvišega rukovodstva ili barem njegova prešutnog odobravanja. No političko i vojno vodstvo Jugoslavije u neposrednom je poraću 1945. radilo i na "sređivanju stanja" i nije uvijek stajalo iza počinjenih zločina jer je nastojalo da represija prema stvarnim ili pretpostavljenim neprijateljima bude pod njihovim nadzorom.

Dokumenti pokazuju da pri provođenju masovnih zločina i ostalih represalija nad poraženim neprijateljima zapovjednu partizansku/komunističku hijerarhiju

ne vodi toliko iracionalni osjećaj osvete koliko racionalna težnja da se uklone politički protivnici u osvajanju vlasti. Neprijatelje ili pretpostavljene neprijatelje trebalo je likvidirati fizički, materijalno i politički. U poraću je nakana novih komunističkih vlasti očito bila politički i gospodarski uništiti sve društvene slojeve koje su smatrale glavnim neprijateljima novoga društvenog poretka.

Ministarstvo unutarnjih poslova Federalne Države Hrvatske (MUP FDH) izvijestilo je 10. srpnja 1945. Centralni komitet (CK) KPH o pogoršanju stanja u Slavoniji zbog brutalne primjene sile i pljačke od strane JA, Narodne milicije i OZNA-e te upozorilo na potrebu sređivanja stanja. Ministarstvo traži “da se pozovu na odgovornost oni, koji su odgovorni za stanje koje je nastalo” te napominje da “Organi OZN-e vrše pljačku, ubijaju ljude bez suda, ne pokopavaju ih ili ne pokopaju čestito. Narod strahuje. Osjeća se nesigurnost ne samo u narodu, nego i među članovima Narodno-oslobodilačkih Odbora. Na okrugu [Slavonski] Brod i Nova Gradiška imade više slučajeva gore navedenih postupaka, gdje su se ubijali i seljaci bez suda i istrage. [...] Sve to stvara krupne političke probleme, naročito u tom kraju koji nam od prije nije bio sklon. Da je stanje općenito takovo krivnja uglavnom leži na samim odborima koji nijesu upućeni u svoje kompetencije, a najviše na samom Oblasnom NOO-u, koji se nije udubio u rješavanje tih problema”.²

Javni tužitelj FDH upozorava 14. srpnja 1945. javnoga tužitelja Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ) na niz teškoća, znatnim dijelom u Slavoniji i Srijemu, nastalih uz ostalo i samovoljom JA, OZNA-e, Narodne milicije i raznih tijela “narodnih” vlasti, koji su “u danima velikih zarobljavanja, a i poslije, naredjivali i dopuštali ubijanje bez suda, javno ili čak po nekim neodgovornim elementima nevine ljude, ubijene ostavljali skoro nezakopane i sl. [...]”.³ Političko ozračje kojemu su doprinijela takva stajališta i postupci bilo je sve prije negoli normalno stanje. Protivnici ili pretpostavljeni protivnici nove vlasti uklanjani su po kratkom postupku ili im se sudilo na sudskim procesima. Osim “ratnih zločinaca” ubijaju se ili uhićuju i osuđuju politički protivnici, stvarni ili pretpostavljeni, na temelju paušalnih optužbi.

Odjeljenje za zaštitu naroda za Hrvatsku u izvještaju od 24. kolovoza 1945. Centralnomu komitetu KPH iznosi i podatke za okrug Slavonski Brod, uz upit za

² Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), 1220, Vojna komisija, kut. 134, Federalna Država Hrvatska, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Pov. Br. 67/1945, dana 10. srpnja 1945. g. Predmet: Slavonija – nepravilnosti. Drugarskom Centralnom komitetu K. P. Hrvatske; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti*, prir. Zdravko Dizdar, Vladimir Geiger, Milan Pojić i Mate Rupiće, Slavonski Brod, 2005., Zagreb, 2009., 189.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, prir. Vladimir Geiger, Slavonski Brod, 2006., 261.; *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944–1946. Documents. Slavonia, Sirmia and Baranya*, prepared by Vladimir Geiger, Bismarck, North Dakota, 2011., 221.

³ HDA, 0421, Povjerljivi spisi 1945., Javni tužilac Hrvatske Pov. Br. 55 – 45 Zagreb, 14. VII. 1945. Izvještaj br. 2. Javnom tužiocu Demokratske Federativne Jugoslavije Beograd; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 286.; *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944–1946. Documents. Slavonia, Sirmia and Baranya*, 226.

dopuštenje “mogu li bez suda na licu mjesta likvidirati nekoja lica”⁴ Zanimljivo je da je potkraj studenoga 1944. OZNA-i dana “direktiva po kojoj oni više nemaju ovlaštenje da vrše likvidaciju bez suda, osim naročitih izuzetaka”⁵, a većina dokumenata svjedoči da najmasovnije likvidacije izvode upravo pripadnici OZNA-e ili se izvode po njihovim naredbama i nakon toga.

Posebice beskompromisno i nemilosrdno nova se jugoslavenska komunistička vlast u poraću obračunala preko OZNA-e (poslije Uprava državne bezbjednosti – UDBA) s tzv. križarima, pripadnicima poraženih Oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske (NDH), koji su većinom bili ustaše, a mnogo manje domobrani ili Hrvati pripadnici postrojbi *Wehrmachta* i *Waffen-SS-a*, ali i članovi ustaškoga pokreta izvan vojnih postrojbi. Oni su u poraću osnivali gerilske skupine koje su se borile protiv nove komunističke vlasti radi obnove NDH ili su se skrivali zbog straha od odmazde, kao i oni koji su dezertirali iz Jugoslavenske armije i oni koji su izbjegavali mobilizaciju. Slično se dogodilo i s pripadnicima četničkoga pokreta odnosno Jugoslovenske vojske u Otadžbini, koji su u poraću nastavili borbu protiv komunističkoga sustava u Jugoslaviji za obnovu monarhističkoga sustava i Kraljevine Jugoslavije. Slavonija je, uz neka druga područja Hrvatske i Bosne i Hercegovine, bila izrazito križarsko područje.⁶

Pojedini slučajevi partizanske i komunističke represije i zločina nailazili su na osudu pojedinaca iz ustanova i postrojbi nalogodavaca i izvršitelja takvih djela. Mnogobrojni slučajevi nepravilnosti, a i represije i zločina, spominjani su i na sjednicama CK KPH.⁷ Dugo razdoblje u kojem su se događali izvansudska represija i zločini, broj stradalnika i žrtava, kao i broj nalogodavaca i izvršitelja represije i zločina upućuju na to da se sve ipak provodilo nekažnjeno. Pojedini slučajevi partijskih kazni ili sudskih presuda izvršiocima zlodjela ne isključuju izrečene tvrdnje.

⁴ HDA, 1220, Vojna komisija, kut. 135, Odjeljenje zaštite naroda (Ozna) za Hrvatsku, Ministarstvo narodne odbrane Federativne Jugoslavije br. 16[...] 24. VIII 1945. god. Zagreb Centralnom komitetu K. P. Hrvatske; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 392.; *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944-1946. Documents. Slavonia, Strymia and Baranya*, 256.

⁵ HDA, 1220, 42/2842 [Izvjestaj Drage Desputa, člana Sudskog odsjeka Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske upućen CK KPH o radu vojnih sudova i obračunu s “narodnim neprijateljima” u Dalmaciji, 17. siječnja 1945.]; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti*, 59.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Dalmacija*, prir. Mate Rupić i Vladimir Geiger, Slavonski Brod – Zagreb, 2011., 291.

⁶ Usp. Zdenko RADELIĆ, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.*, Zagreb, 2002., Zagreb, 2011.; Bojan DIMITRIJEVIĆ, *Građanski rat u miru. Uloga armije i službe bezbednosti u obračunu sa političkim protivnicima Titovog režima 1944-1954.*, Beograd, 2003.; Dragutin PAPOVIĆ, *Protivnici vlasti u Crnoj Gori (1945-1948)*, Cetinje – Podgorica, 2009., 191.-234.; Mateja ČOH, “*Za svobodu, kralja in domovino*”. *Ilegalne skupine v Sloveniji med letoma 1945 in 1952*, Ljubljana, 2010.; Ivica LUČIĆ, “Hrvatska protukomunistička gerila u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1951.”, *Časopis za suvremenu povijest* (dalje: ČSP), 42/2010., br. 3, 631.-670. I ondje navedeni izvori i literatura.

⁷ Usp. *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952.*, sv. 1, 1945.-1948., prir. Branislava Vojnović, Zagreb, 2005.

Povjereništvo OZNA-e za kotar Županja u izvještaju Opuномоćeništvu OZNA-e za okrug SlavonSKI Brod 14. svibnja 1945. opisuje političko stanje, posebice rad “neprijateljskih organizacija” te prikazuje rad OZNA-e i “čišćenja”, osobito uhićivanja i zatvaranja “neprijatelja”, i kaže: “[...] najaktuelnije je bojazan od komunizma. Tu su reacioneri mogli podpuno da dodju do izražaja. I skoro u svakom selu ima tipova koji govore povodom provođenja pojedinih mjera od strane narodnih vlasti, da su to čisto komunistički podhvati. [...] Takvih i sličnih momenata ima po cijelom kotaru i u svakom selu. I što je najinteresantnije svuda su ta pitanja jednaka. Na pr.[imjer] po pitanju D.F.J. [Demokratske Federativne Jugoslavije] još narodu u svim selima nije dovoljno jasno i narod se boji stare Jugoslavije i kralja. Naime, naš je kotar u glavnom bio obuhvaćen u prošlosti radom HSS-a [Hrvatske seljačke stranke] i ideje republikanstva su dobro ukorjenjene. Ali sva ta pitanja nisu toliko aktualna svuda, tj. nisu jednako tretirana po svim selima. U selima zapadnog djela kotara /Babina Greda, Gundinci/ gdje smo mi mogli bolje politički djelovati narod je podpuno drugačije prišao našoj borbi i drugačije se odaziva na pozive za pomaćanje frontu i obnovu zemlje. U selima gdje nismo mogli djelovati prije a gdje je još i sada rad prilično slab Sl.[avonski] Šamac, Kruševica, Jaruge, Podgajci, Rajevo Selo/ su sva ta pitanja mnogo češća.”⁸ Povjereništvo OZNA-e za kotar Županja napominje: “Inače, u neposrednoj blizini našeg kotara u rejonu Bos.[anski] Šamac – Prud ima, jedna veća grupa ustaša⁹, oni se još uvijek drže na tom sektoru i predstavljaju opasnost za rječni saobraćaj na Savi. Tako da naši brodovi sa municijom i oružjem ne mogu prolaziti ispod Bos.[anskog] Šamca. U vojničkom pogledu ta činjenica i nije toliko važna koliko je važna u političkom pogledu, tj. koliko ju reacioneri i mračnjaci uveličavaju i na temelju nje tvrde, da će još biti promjena jer da mogu i ustaše ponovno doći, a na taj način djeluju na aktiviziranje masa u borbi i u radu na obnovi zemlje. I baš u tim selima u blizini Bos.[anskog] Šamca /naša sela/ Sl.[avonski] Šamac, Kruševica, Jaruge/ narod se još uvijek drži vrlo pasivno i skoro nikako se ne odazivlje na suradnju.”¹⁰

Izbori za Ustavotvornu skupštinu početkom studenoga 1945. trebali su biti presudni za budućnost demokracije i državno uređenje poslijeratne Jugoslavije. Prije

⁸ HDA, 1491, 30/35, kut. 17, Povjereništvo OZN-e za kotar Županja 20/45. Pov. Dana: 14. 5. 1945. Opuномоćeništvu OZN-e za Okrug Brod; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 171.; *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944–1946. Documents. Slavonia, Sirmia and Baranya*, 178.

⁹ U neposrednom poraću križar Marko Tomušić Škico, rodom iz Bazika kod Bosanskog Šamca, skrivao se i djelovao sa suradnicima po okolnim šumama, u Bosanskoj Posavini u selima Bazik, Domaljevac, Grebnice, i u Slavonskoj Posavini, u selu Babina Greda i dr. Usp. Dragan LUKAČ, *Od “Škice” do Den Haaga*, Bazik, 1995., 59.; Z. RADELIĆ, *Križari*, Zagreb, 2002., 260.-261., Zagreb, 2011., 318.-319. I ondje navedeni izvori i literatura.

¹⁰ HDA, 1491, 30/35, kut. 17, Povjereništvo OZN-e za kotar Županja 20/45. Pov. Dana: 14. 5. 1945. Opuномоćeništvu OZN-e za Okrug Brod; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 172.; *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944–1946. Documents. Slavonia, Sirmia and Baranya*, 179.

tih izbora donesen je izborni zakon koji je oduzeo izbornu pravu suradnicima okupatora, članovima Kulturbunda i drugih “fašističkih” organizacija. Na izborima za Ustavotvornu skupštinu, određenim za 11. studenoga 1945., glasanje je bilo pod nadzorom vojske i OZNA-e, a ishod glasanja odnosno izbora bio je namješten u korist Narodne fronte odnosno komunističara.¹¹

Izbori za Ustavotvornu skupštinu bili su i u Slavoniji, i u okrugu Slavonski Brod, od presudnog značenja te ne iznenađuje da je Okružni komitet KPH Slavonski Brod izvijestio da se uglavnom zna za sve koji su glasali u kutiju bez liste. Napominje da “do sada” nema nikakvih “naročitih” represalija spram tih osoba, osim što se ismijavaju na “masovnim sastancima” i što im “tu i tamo” mjesni odbori stvaraju teškoće pri potraživanju živežnih namirnica. Prema izvještaju, nezakonitosti nije bilo ako se izuzmu neke manje u kotaru Đakovo, gdje su čuvari glasačkih kutija prebacili “nekoliko” kuglica dr. Svetozaru Rittigu.¹²

Očita su i nastojanja poslijeratnih jugoslavenskih komunističkih vlasti, od najniže do najviše razine, što potvrđuju i dostupni dokumenti, da se prikriju represija i zločini provedeni nad stvarnim ili pretpostavljenim protivnicima. Ogdadni je primjer slučaj kada su pripadnici najistaknutije jedinice NOV i PO Jugoslavije / JA ustrojene na području Slavonije tijekom Drugoga svjetskog rata – 12. proleterske brigade XII. udarne divizije III. JA¹³ – u neposrednom poraću, početkom studenoga 1945., u selima u okolini Slavanskog Broda (kotar Donji Andrijevc) uhitili i odveli iz domova, saslušavali i mučili, a zatim ubili i bacili u Savu dvadesetak osoba, među kojima i tri žene.

Jasna zapovijed ili vlastita interpretacija “zadatka” s višega mjesta (istražni zapisnici OZNA-e impliciraju obje mogućnosti) navela je Vjekoslava Kreačića, političkoga komesara 12. brigade XII. divizije III. JA, tada smještene na brodskoposavskom području, da se s *ad hoc* stvorenom “specijalnom” skupinom u noćima 8./9. i 9./10. studenoga 1945. na okrutan i mučki način obračuna s mještanima za koje je smatrao da se bave “podrivanjem” nove vlasti odnosno pokušajem “rovarenja” uoči izbora za Ustavotvornu skupštinu.¹⁴

¹¹ Usp. Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska seljačka stranka 1941.–1950.*, Zagreb, 1996., 83.-92.; Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.–1991. Od zajedništva do razlaza*, Zagreb, 2006., 72.-78.; Momčilo PAVLOVIĆ, *Za Tita ili za Kralja. Izbori za Ustavotvornu skupštinu 11. novembra 1945.*, Beograd, 2007. I ondje navedeni izvori i literatura.

¹² HDA, 1220, Izvještaj OK KPH Brod, 4. prosinca 1945.; Zdenko RADELIĆ, “Sudbina pristaša HSS-a u Hrvatskoj 1945.–1950.”, ČSP, 27/1995., br. 1, 93.-94.

¹³ Usp. Đorđe JUNGIC-STIJENJKA, *Dvanajsta je majka Slavonije...*, Osijek, 1946., Pakrac, 1972.; *Slavonija u borbi. Album fotografija iz narodnooslobodilačkog rata 1941–1945*, redakcija Rade Pavlović Zagreb, 1952.; Jovan KOKOT, *Dvanaesta proleterska slavonska brigada*, Beograd, 1967.; Ivan MIŠKOVIĆ, *Pregled narodnooslobodilačkog rata u Slavoniji*, Slavonski Brod, 1968.; Zdravko KRNIC, “Neki podaci o borbenom putu i životu XII proleterske udarne brigade NOVJ”, *Zbornik Histroijskog instituta Slavonije*, IX/1972., br. 9, 287.-308. I ondje navedeni izvori i literatura.

¹⁴ Katarina SPEHNJAK, “Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja, Priredio: Vladimir Geiger, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, Slavonski Brod, 2006., 713 str.”, ČSP, 39/2007., br. 1, 223.

Poslije provedena istraga – iz dokumenata je vidljivo da je to učinjeno najvećim dijelom zbog uznemirenosti stanovnika nezakopanim leševima – nije jasna u “vrednovanju” te akcije: istražitelji OZNA-e u svojim su pitanjima ustrajavali na rekonstrukciji događaja.¹⁵

Nedvojbeno je utvrđeno da su uhićenja “nepoćudnih” osoba 8./9. i 9./10. studenoga 1945. u kotaru Donji Andrijevcu izvedena prema zapovijedi Vjekoslava Kreačića, političkoga komesara III. bataljona 12. brigade XII. divizije III. JA. Podatke o tome koje osobe treba uhititi dao je Stojanu Prodanoviću, komandantu III. bataljona 12. brigade XII. divizije III. JA, Mihajlo Nikolić iz Slavenskog Šamca, rezident OZNA-e za kotar Županja. Osim odluke o tome koje osobe treba uhititi, koju je donio sam Mihajlo Nikolić, podatke o osobama koje treba uhititi dali su Mihajlu Nikoliću i članovi mjesnih organizacija KP. Iz istražnih zapisnika OZNA-e XII. divizije III. JA razvidno je da su članovi KP iz Sikirevaca Jozo Jarić, Mijo Lucić i Martin Dorić dali podatke za osam osoba iz Sikirevaca, tri žene i pet muškaraca, kao i podatke za četiri osobe iz Jaruga. Od uhićenih 8./9. i 9./10. studenoga 1945. jedino Jozo Zrimiće iz Strizivojne nije uhićen na prijedlog Mihajla Nikolića, nego ga je, zato što je pisao (protukomunističke) parole, uhitio Vjekoslav Kreačić.

Iako je arhivsko gradivo o događajima u kotaru Donji Andrijevcu početkom studenoga 1945. objavljeno¹⁶, u tisku, publicistici i historiografiji o tome postoje tek kraći prikazi i osvrti¹⁷, a podrobnija je analiza izostala. Dokumenti o tim događajima osli-

¹⁵ Usp. HDA, 1491, 30/35, kut. 17 [Zapisnici OZNA-e 12. brigade XII. divizije III. JA o saslušanju vojnika JA, sudionika uhićenja i ubojstva seljaka iz okolice Slavenskog Broda, 11. – 15. studenoga 1945.]; HDA, 1491, 30/35, kut. 17 [Zapisnici OZNA-e 12. brigade XII. divizije III. JA o saslušanju seljaka iz Jaruga, Sikirevaca, Slavenskog Šamca i Strizivojne, svjedoka uhićenja i ubojstva susedeljana od pripadnika JA, 16. – 17. studenoga 1945.]; HDA, 1491, 30/35, kut. 17, Zapisnik saslušanju u Opunomoćeništvu OZN-e dana 14. XI. 1945. u 22 časa. Saslušani Mihajlo Nikolić, iz Sl.[avenskog] Šamca; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti*, 295.-301.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 498.-537.

¹⁶ Usp. *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti*, 293.-300.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 498.-553.; *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944–1946. Documents. Slavonia, Syrmia and Baranya*, 320.-336.

¹⁷ Usp. Z. RADELIĆ, “Sudbina pristaša HSS-a u Hrvatskoj 1945.–1950.”, 94.; *Crna knjiga o grozovitostima komunističke vladavine u Hrvatskoj*, prir. Juraj Batelja, Zagreb, 2000., 44.; Slavko KUNA, “Slavonski Šamac. Spomen-križ žrtvama komunističkog režima”, *Glas Koncila* (Zagreb), br. 47 (1483), 24. XI. 2002., 30.; Ivan NIKOLIĆ, *Crtice iz prošlosti Sela Sikirevaca*, Osijek, 2002., 72.; *Sikirevčani stradalnici u Drugom svjetskom ratu 1941.–1945. godine i poraču*, građu prikupili Ilija i Ana Živić (Šovakovi), ur. Ante Knežević, Sikirevci, travanj 2002., 8.-9. [rukopis]; Mijo ŽIVKOVIĆ, *Jaruge. Prošlost, ljudi, život i običaji*, Đakovo, 2002., 203., 208.-210.; Stjepan KOKANOVIĆ, “Mještani Kruševice stradalnici Drugoga svjetskoga rata i porača”, *Hrašće*, br. 27/2003., 69.-70.; *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraču*, prir. Mato Lukačević, Mladen Đaković, Stjepan Jakab i Ivo Tubanović, Đakovo, 2007., 154., 165.; K. SPEHNJAK, *n. dj.*, 223.; Mato ARTUKOVIĆ, “Partizanska i komunistička represija i zločini na području Slavonije 1944.–1946.”, u: *Odžak – pouka povijesti. Sjećanje na hrvatske žrtve Drugoga svjetskog rata. Zbornik radova desetih dana sjećanja*, ur. Ivo Balukčić, Odžak, 2009., 43., 45.; Ivica ČOSIĆ BUKVIN, *Vrbanja V. Komunistička represija 1945.–1955.*, Vrbanja, 2012., 46.; Vladimir GEIGER, “Žrtve i mučenici Drugoga svjetskog rata i porača u Hrvatskoj. O žrtvoslovima/poimeničnim popisima

kavaju, jasnije nego mnogi dosadašnji historiografski radovi o izborima za Ustavotvornu skupštinu 1945., složeno i represivno ozračje u kojem su se izbori odvijali.¹⁸

O uhićenjima i ubojstvima u selima kotara Donji Andrijevcima 8./9. i 9./10. studenoga 1945. javni tužitelj okruga Slavonski Brod, koji je poduzeo istragu, opširno je 19. studenoga 1945. izvijestio javnoga tužitelja FDH, govoreći izravno da su, prema nalazima, nestale osobe odveli i likvidirali pripadnici 12. brigade XII. divizije III. JA, pa su stoga “u zajednici sa štabom XII. divizije uhapšena tri oficira i jedan civil, koji stoje sa ovim događajima u vezi”.¹⁹ O događajima u kotaru Donji Andrijevcima početkom studenoga 1945. Oblasni komitet KPH za Slavoniju i OZNA za Hrvatsku opširno su izvijestili CK KPH.²⁰ Nedugo zatim CK KPH izvijestio je o slučaju i Aleksandra Rankovića, načelnika OZNA-e za Jugoslaviju Ministarstva narodne obrane DFJ. Izvještaj CK KPH upućuje na samostalno djelovanje vojnih tijela, ali i implicitno opravdava ubojstva jer se napominje da je riječ uglavnom o “ustaškim simpatizerima”: “Jedna četa XII. brigade XII. divizije [III. JA] pohapsila noću 8 na 9 o.[vog] mj.[eseca] 22 čovjeka u kotaru [Donjim] Andrijevcima i po naredjenju politodjelenja brigade pobila ih noću i pobacala u Savu. Radi se uglavnom o ustaškim simpatizerima, ali je stvar učinjena tobože tajno noću i mimo naših komiteta, te nam uzrokuje velikih neprilika. To tim više što žene prepoznaju vojnike, koji su hapsili.– Stvar se dogodila pred izbore i čini se, da su za nju saznali i neki od engleskih parlamentaraca. Akcija je posljedica nastojanja vojnih jedinica da na neke neuspjehe u čišćenju bandi reagiraju terorom i to masovnim prema stanovništvu.”²¹

---

ljudskih gubitaka Hrvatske/Hrvata u Drugome svjetskom ratu i u poraću, koje su prouzročili Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije/Jugoslavenska armija i jugoslavenska komunistička vlast”, u: *Hrvatski mučenici i žrtve iz vremena komunističke vladavine. Zbornik radova*, gl. ur. Mile Bogović, Zagreb, 2013., 113.; Kosta NIKOLIĆ, *Mač revolucije. OZNA u Jugoslaviji 1944–1946*, Beograd, 2013., 202.-204.; Anto PAVLOVIĆ, “Žrtve i mučenici iz vremena komunističkog režima u Đakovačko-osječkoj nadbiskupiji”, u: *Hrvatski mučenici i žrtve*, 231.

¹⁸ K. SPEHNJAK, *n. dj.*, 223.

¹⁹ HDA, 1220, dokumentacija s oznakom “RARA”, Javni tužilac okruga Slavonski Brod Broj ... 19. XI. 1945. Javnom Tužiocu Hrvatske Zagreb; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 544.-547.; *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944–1946. Documents. Slavonia, Syrmia and Baranya*, 322.-327.; K. NIKOLIĆ, *n. dj.*, 203.

²⁰ HDA, 1491, 30/35, kut. 17 [Izvještaj Zvonka Brkića, političkog sekretara Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju upućen Centralnomu komitetu KPH o likvidaciji civila iz Slavonskog Šamca, Kruševica, Sikirevaca, Jaruga i Velike Kapanice, studeni 1945.]; HDA, 1220, Vojna komisija, 2, Izvještaji Ozne, 1945., Odjeljenje zaštite naroda (OZNA) za Hrvatsku Ministarstvo Narodne Odbrane Federativne Jugoslavije Br. 3790 18. XI. 1945 god. Zagreb Centralnom Komitetu K.P. Hrvatske; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti*, 293.-295.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 537.-540., 540.-541.; *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944–1946. Documents. Slavonia, Syrmia and Baranya*, 320.-321.; K. NIKOLIĆ, *n. dj.*, 203.

²¹ HDA, 1491, 30/35, kut. 17 i HDA, 1220, Depeše, Depeša CK SKH, 16. studenoga 1945. [CK KPH izvještava Aleksandra Rankovića, načelnika OZNA-e Ministarstva narodne obrane DFJ, da je 12. četa (brigada) XII. divizije III. JA u kotaru Donji Andrijevcima noću 8/9 studenoga 1945. uhitila 22 osobe “i po naredjenju politodjelenja brigade pobila ih noću i pobacala u Savu”, da se “radi uglav-

Utemeljeno je mišljenje da i u donjoandrijevačkom slučaju označavanje uhićenih i zatim likvidiranih osoba pojmom “ustaški simpatizeri” upućuje na to da se ustvari radilo o pristašama HSS-a.²²

Uhićenja i likvidacije novim vlastima nepoćudnih osoba u kotaru Donji Andrijevi što ih je počinila 12. brigada XII. divizije III. JA, prema svemu sudeći, izvedeni su mimo htijenja i nadzora jugoslavenskoga/hrvatskoga komunističkog vrha.²³

Centralni komitet KPJ naposljetku je 20. studenoga 1945. izvijestio CK KPH da je “povodom nepravilnog i ludjačkog postupka komesara²⁴ [III. bataljona] 12. brigade [XII. udarne divizije III. JA]” otvorio istragu, uz napomenu da “treba nastojati da se taj događaj prikaže drukčije, jer bi politički strašno odjeknuo ako bi se saznalo”.²⁵

Odjeljenje za zaštitu narode III. JA u izvještaju (“Samovoljni postupci XII. brigade u oči izbora za Ustavotvornu skupštinu”) iz studenoga 1945. o uhićenju i likvidaciji seljaka u kotaru Donji Andrijevi od strane 12. brigade XII. divizije III. JA, uz uglavnom točnu rekonstrukciju tijeka i sudionika događanja, napominje: “Čitavi slučaj vrlo je kompliciran i teško će se moći izgladiti, a da se u izvesnoj mjeri i nekompromitira naša vojska. Prvo, svi ubijeni bili su prethodno na saslušanju u štabu III. bataljona [12. brigade XII. divizije] gdje su bili i mučeni. Prilikom streljanja dvojica su pobjegli kojima je poznata čitava stvar. Drugo, već kod hapšenja saznali su ukućani da to radi naša vojska, jer su vojnici govorili ‘Mi nismo krvavi ustaše’, i obećavali da će uhapšeni nakon saslušanja biti pušteni ili čim izbori prođu da će isti biti pušteni svojim kućama. Iz izjava drugova koji su učestvovali u toj akciji, a i iz izjave samog [Vjekoslava] Krajačića [Kreačića], vidi se da je on bio organizator čitave akcije, a partijsko članstvo učestvovalo je na taj način u akciji što je davalo zatražene podatke, o sumnjivim licima. Sva lica koja su učestvovala u toj akciji nalaze se pod istragom u OZN-i III. Armije. Moram napomenuti da su neki članovi Partije i sa terena učestvovali u tučenju uhapšenika, a neki i u streljanju istih. Mi

---

nom o ustaškim simpatizerima” te da je “akcija posljedica nastojanja vojnih jedinica da na neke neuspjehe u čišćenju bandi reagiraju terorom i to masovnim prema stanovništvu”, Zagreb, 16. studenoga 1945.]; Z. RADELIĆ, “Sudbina pristaša HSS-a u Hrvatskoj 1945.–1950.”, 94.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 541.-542.; *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944–1946. Documents. Slavonia, Sylvania and Baranya*, 321.-322.; K. NIKOLIĆ, *n. dj.*, 203.

²² Z. RADELIĆ, “Sudbina pristaša HSS-a u Hrvatskoj 1945.–1950.”, 94.

²³ *Isto*; K. SPEHNJAK, *n. dj.*, 223.

²⁴ Riječ je o Vjekoslavu Kreačiću.

²⁵ HDA, 1491, 30/35, kut. 17 i HDA, 1220, Depeše, Depeša CK SK], 20. studenoga 1945. [CK KP], Beograd, izvještava CK KPH, Zagreb, da je “povodom nepravilnog i ludjačkog postupka” (uhićenja i likvidacije seljaka iz okolice Slavonskog Broda od strane 12. brigade XII. divizije III. JA) otvorio istragu, uz napomenu da “treba nastojati da se taj događaj prikaže drukčije, jer bi politički strašno odjeknuo ako bi se saznalo”, Beograd, 20. studenoga 1945.]; Z. RADELIĆ, “Sudbina pristaša HSS-a u Hrvatskoj 1945.–1950.”, 94.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 547.; *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944–1946. Documents. Slavonia, Sylvania and Baranya*, 327.-328.; K. NIKOLIĆ, *n. dj.*, 203.

smo zauzeli ovakav stav: 1. Da su se neka lica iz naše Vojske povezala sa ustaškim grupama koje djeluju na tom sektoru, a njihova veza sastojala se u tome da u oči izbora zajedno sa banditskim grupama čine nered koji bi trebao poremetiti izbore. Odvođenje ljudi od njihovih kuća trebalo je izazvati strah kod naroda da ne ide na izbore t.j. na glasanje. Lica koja su odvedena, odvedena su sa namjerom da budu prisilno uvrštena u banditske grupe, a oni koji su se suprotstavili tome bili su od strane banditskih grupa ubijeni. To se odnosi na one čiji su leševi pronađeni. Ostalima se pruža mogućnost i zaštita da se vrate svojim kućama. Njihovim familijama će se dat zato sugestije. Naše organizacije pozvat će čitav narod toga kraja da pomogne vlastima da se onemoguću banditskim grupama zadržavanje po tim selima, radi vlastite sigurnosti. [...]"²⁶

Od 11. do 15. studenoga 1945. opunomoćenik OZNA-e XII. divizije III. JA Andrija Grudenić i zamjenik opunomoćenika OZNA-e XII. divizije III. JA Franjo Vedriš saslušali su najmanje devet osoba sudionika uhićenja i ubojstva seljaka u kotaru Donji Andrijevi, pripadnike III. bataljona 12. brigade XII. divizije III. JA (Stevo Matić, komandant bacačke čete III. bataljona 12. brigade XII. divizije; Pero Filković, komandant mitraljeske čete III. bataljona 12. brigade XII. divizije; Vjekoslav Kreačić, politički komesar III. bataljona 12. brigade XII. divizije; Stojan Prodanović, komandant III. bataljona 12. brigade XII. divizije; Ivan Bregović, vodnik minobacačke čete III. bataljona 12. brigade XII. divizije; Dragutin Magdić, vodnik voda za vezu III. bataljona 12. brigade XII. divizije; Ivan Mirković, desetar mitraljeske čete III. bataljona 12. brigade XII. divizije; Savo Vukelić, povjerenik Personalnog odsjeka III. bataljona 12. brigade XII. divizije) i rezidenta OZNA-e za kotar Županja Mihajla Nikolića.²⁷

Komisija sastavljena od člana Upravnoga odjela Okružnoga NO-a Slavonski Brod Ivana Popržana i pročelnika Upravnoga odjela Kotarskoga NO-a Donji Andrijevi Dane Matajića te Mirka Dorića iz Sikirevaca kao zapisničara uzela je 16. i 17. studenoga 1945. izjave seljaka iz Jaruga (Anka Brendić, Janja Idaković, Marica Franjić, Mara Crnčević, Eva Đuričković), Sikirevaca (Josipa Benaković, Josip Vukušić, Josip Kovačević), Slavonskog Šamca (Zorka Mihajlović, Kata Tomašević, Nikola Babić) i Strizivojne (Martin Petric, Marija Andrić), svjedoka uhićenja rođaka i(li) suseljana koje su ubili pripadnici III. bataljona 12. brigade XII. divizije

²⁶ HDA, 1220, dokumentacija s oznakom "RARA" [Izveštaj OZNA-e III. JA o uhićenju i likvidaciji seljaka iz okolice Slavonskog Broda od strane 12. brigade XII. divizije III. JA, studeni 1945.], Predmet: Samovoljni postupci XII. brigade u oči izbora za Ustavotvornu skupštinu; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 548.-549.; *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944–1946. Documents. Slavonia, Strymia and Baranya*, 328.-330.; K. NIKOLIĆ, n. dj., 203.-204.

²⁷ HDA, 1491, 30/35, kut. 17 [Zapisnici OZNA-e 12. brigade XII. divizije III. JA o saslušanju vojnika JA, sudionika uhićenja i ubojstva seljaka iz okolice Slavonskog Broda, 11. – 15. studenoga 1945.]; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti*, 295.-301.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 498.-527.

III. JA.²⁸ Znakovito je da je član komisije koja je prikupljala izjave seljaka svjedoka bio i član KP iz Sikirevaca Martin Dorić, koji je – prema iskazu Mihajla Nikolića opunomoćenicima OZNA-e XII. divizije III. JA – 9. studenoga 1945. uz članove KP iz Sikirevaca Jozu Jarića i Miju Lucića i imenovao osobe koje treba uhititi u Sikirevcima i Jarugama.²⁹

Nakon svega, Kotarski NO Donji Andrijevcu izvijestio je 25. studenoga 1945. Okružni NO Slavonski Brod o svojim zapažanjima o stajalištima naroda u selima kotara Donji Andrijevcu u povodu slučaja “nestanka” seljaka u kotaru: “U posavskim selima [Slavonskom] Šamcu i Jarugama situacija nije onakva kako bi trebala biti, a kao razlog je što su pred izbore nestali neki ljudi za koje istraga još nije utvrdila, ko ih je odveo i šta se je s njima dalje desilo. Kao sumnju i bojazan toga naroda potkrepljuje činjenica, da je u Sl.[avonskom] Šamcu nadjen zakopan jedan od odvedenih neki [Marijan] Idžaković iz Jaruga. U [Slavonskom] Šamcu, a i u Kruševici prepričavaju se ovi slučajevi i narod jednim dijelom ne žali iste, jer da su i to zaslužili, dok isto tako jedan dio žali ih i nastoji, da odgovornost za iste prebaci na pojedine drugove kao da su to njihova djela. U samim Sikirevcima velika većina takodjer ne žali one odvedene, a ima ih i takovih koji nastoje u lijepom svijetlu prikazati te iste. [...] U Strizivojnoj, gdje je odveden jedan mladić³⁰ takodjer prepričavaju se ti isti slučajevi u manjem krugu, [...]. Mi smo odlazili među narod i razjašnjavali mu same take slučajeve time, da će istraga kada se završi imati u vidu i pregledu čitavi taj događaj, a krivci, koji će se pronaći i koji se moraju pronaći biti će izvedeni pred sud i kažnjeni po zasluži. Prepričavanja o ovim slučajevima proširila su se na okolna sela i to Sredanci, Svilaj, Kupina i Mala sela, dok do danas nisu se proširila na ostali dio kotara.”³¹

Ivan Jarić iz Sikirevaca, brat uhićenog i zatim ubijenog Mate Jarića, prisjeća se događaja s početka studenoga 1945. godine: “Odvela [ih je] vojska koja je došla oko 1 sat u noći. Stajali su na cesti, a među njima je bilo i ljudi iz sela. Mislim da su oni mogli znati što se dogodilo s mojim bratom i ostalima, ali nisu nam nikad rekli. [...] Ušli su u kuću i rekli da trebaju mog brata Matu. Mato je za vrijeme rata bio domobran, po završetku rata bio je neko vrijeme u logoru, a poslije toga na dosluženju kod Skoplja. Vratio se je upravo pred izbore, i dobio je sva prava, a također

²⁸ HDA, 1491, 30/35, kut. 17 [Zapisnici OZNA-e 12. brigade XII. divizije III. JA, o saslušanju seljaka iz Jaruga, Sikirevaca, Slavonskog Šamca i Strizivojne, svjedoka uhićenja i ubojstva suseljana od pripadnika JA, 16. – 17. studenoga 1945.]; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 527.-537.

²⁹ HDA, 1491, 30/35, kut. 17, Zapisnik sastavljen u Opunomoćeništvu OZN-e dana 14. XI. 1945. u 22 časa. Saslušani Mihajlo Nikolić, iz Sl.[avonskog] Šamca; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 517.-518.

³⁰ Riječ je o Jozi Zrimiću.

³¹ Državni arhiv u Slavonskom Brodu (dalje: DASB), 0015, 10/15, 1943./1947., Kotarski NO Andrijevcu Tajništvo Broj Pov. 60/1945 Dana 25 studena 1945. Okružnom NO-u Slav.[onski] Brod; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 550.; *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944–1946. Documents. Slavonia, Sirmia and Baranya*, 331.-332.

i pravo glasa. [...] Kad je brat izašao, oni su mu rekli da im treba pokazati put do Merolina, šume koja je s one strane Gundinaca [...]. Otac je vidio da su ga svezali kad su odmaknuli malo dalje. I poslije toga ga je nestalo i kvit. Nit je tko pito, a došli su jedanput, samo jedanput! I pitali za njega. [...] Otac je poslije išo svaki dan na Savu, ali nije našao brata. Našao je samo Ivana Vukušića, kojeg je voda izbacila na Očajku, niže prema Županji. Bio je s kolima i dovezao ga je u selo, tako da je Vukušić sahranjen na groblju. Našlo se je još jedino Đuričkovića³² iz Jaruga koji je iste noći bio odveden. Njega su zakopali u jedan rov tako da su mu noge virile van. Brata i ostale se nije našlo pa smo smatrali da je ubijen. [...]”³³

Marija Rakitić iz Sikirevaca, sestra uhićenog i zatim ubijenog Stjepana Rakitića, o događajima u selu početkom studenoga 1945. govori slično: “Moj stariji polubrat Stjepan Rakitić odveden je i nestao u jedanaestom mjesecu 1945. godine. [...] Za vrijeme rata bio je u domobranstvu, a nakon rata se vratio u selo i tada ga nitko nije dirao. [...] Bio je odveden zajedno s još nekoliko mladića iz sela, a to se dogodilo nekoliko dana uoči izbora, baš će izbori bit. Došlo je više ljudi noću, i došli su na vrata. Bili su u civilu, a vodili su ih domaći ljudi iz sela. Kasnije se te ljude u selu teretilo da su krivi za sve to. Nisu se predstavili, nisu galamili, nisu psovali. Rekli su ‘otvarajte’, i otac se digao i otvorio. Ja sam tada imala devetnaest godina, i probudila sam se kad su došli. Rekli su mom polubratu ‘ajd spremaj se, ideš s nama, pokast nam neki put...’ Brat je bio odnio cipele popraviti, pa je izašao u papučama. Nisu rekli koji put im treba pokazati, a vani su mu odmah povezali ruke, otjerali ga i poslije više ništa ne znamo. Čuli smo kasnije da su odvedeni u [Slavonski] Šamac, i zatvoreni u podrum zgrade u kojoj je bila gostionica, gdje je crni konj bio. Nije se čulo kud su onda s njima, valjda su ih noću pobili i pobacali u Savu. Nađen je jedan Jaružanin, Marijan Đuričković³⁴, tog čovjeka su našli odmah preko nasipa, gdje su bile neke rupe iskopane. [...] Poslije su neki govorili da su ih otjerali zato što su po sokaku pjevali neke hrvatske pjesme, a to nije bilo istina. [...]”³⁵

Vlado Pavlović iz Sikirevaca, nećak uhićenog i zatim ubijenog Stjepana Pavlovića, svjedočio je okolnostima u kojima je njegov stric odveden iz kuće: “Stric je večer ranije u selu, na sjednici lovaca, načuo da se nešto sprema. Te je večeri razdužio blagajnu lovačkog društva, uvečer došao kući i strini (svojoj ženi), mami, tati, baki, rekao da će noćas netko biti potjeran. Pretpostavljao je da bi i on mogao biti potjeran, pa su ga nagovarali da pobjegne, ali on nije htio, i rekao je: ‘Ja nisam nikome

³² Riječ je o pogrešnom navodu, jer izvori i literatura potvrđuju da je iz Jaruga, nakon što je ubijen, pronađen samo Marijan Idaković. HDA, M-1130, Župa Sv. Nikole Sikirevci, Matična knjiga umrlih, 1921.-1945.; M. ŽIVKOVIĆ, *n. dj.*, 209.-210. Usp. bilj. 34 i 51.

³³ Usmeni iskaz Ivana Jarića (1929.) iz Sikirevaca, 4. lipnja 2007., B. Ostajmeru.

³⁴ Riječ je o pogrešnom navodu, jer je ubijenom Đuričkoviću iz Jaruga ime Andrija i očito se misli na Marijana Idakovića iz Jaruga, koga su u potrazi za nestalim suseljanima pronašli Sikirevčani nekoliko dana nakon ubojstva nedovoljno zakopanog uz Savu kod Slavonskog Šamca, što potvrđuju i izvori i literatura. HDA, M-1130, Župa Sv. Nikole Sikirevci, Matična knjiga umrlih, 1921.-1945.; M. ŽIVKOVIĆ, *n. dj.*, 209.-210. Usp. bilj. 32 i 51.

³⁵ Usmeni iskaz Marije Rakitić (1926.) iz Sikirevaca, 4. lipnja 2007., B. Ostajmeru.

ništa kriv, ja neću bježati. Ja neću bježati iz svoje kuće, ja nisam nikome ništa kriv? U noći se čulo grupu ljudi kako idu pokraj kuće, i on je rekao: 'Evo sad idu tamo, sad će se vratit po mene.' I sjećam se kad su došli, došao je čovjek u kuću, i rekao mu da se digne i da se spremi, da mora ići na Savu, da je neka bandera srušena i da treba banderu ispraviti da telefon može raditi. On se spremio, i bio otjeran. Kasnije se čulo da su oni svi bili kod jedne kuće drugi dan još, i onda da su otjerani na Savu.³⁶

Mijo Živković, rodom iz Jaruga, zabilježio je što je narod u selu saznao i pričavao o uhićenju i likvidacijama suseljana i ljudi iz drugih sela u kotaru Donji Andrijevi početakom studenoga 1945. godine: "[...] U to vrijeme u Jarugama su bila svega dva radioprijemnika koje su slušali samo vlasnici tih radioprijemnika, a po neki primjerak novina je vrlo rijetko dopirao do Jaruga, pa svijet nije bio informiran o onome što se događa u zemlji i svijetu. Prepričavale su se razne glasine, kao npr. da se ta nova vlast ne može dugo održati, a kada su raspisani izbori za 11. studenog 1945. za Ustavotvornu skupštinu, pojavilo se i neko pismo navodno Marije Radić (udove Stjepana Radića) prema kojem osim liste tzv. Narodne fronte, mora biti i lista Hrvatske seljačke stranke, što je kod naroda u Jarugama stvorilo raspoloženje da neće izaći na izbore zato što nema liste HSS, a slično raspoloženje je bilo i u Sikirevcima, te [Slavonskom] Šamcu i Kruševici, što su organi Ozne vrlo dobro znali, pa su noću 8./9. studenog 1945. odveli 9 ili 11 Šamčana i Kruševčana, a noću 9./10. studenog 5 Sikirevčana i 4 Jaružana. Svijet je mislio da su ih odveli kao taoce, pa su svi izašli na izbore, a kasnije se saznalo da su ih sve poubijali na obali Save istočno od [Slavonskog] Šamca i bacili u Savu. Jedan Šamčanin³⁷ je uspio pobjeći, o kojem bijegu postoje dvije verzije, tj. da je, kada su ih vodili prema Savi, uspio izvući ruku iz žice kojom su bili povezani i pobjegao, a po drugoj verziji, kada su došli na obalu Save, da je skočio u Savu i preplivao na drugu stranu, a jedan Jaružanin³⁸ je uspio izvući ruku iz žice u vrijeme kada su ih vodili u pravcu Save i pobjegao. Tom prilikom su na njega pucali iz automata i dobio je nekoliko kugli u leđa i kada se našao na ulici u [Slavonskom] Šamcu, gdje je u jednoj kući htio tražiti pomoć, naišla je ophodnja i uhvatila ga i odveden je u stožer partizanske jedinice koji je bio u Jovičićevoj kući u [Slavonskom] Šamcu, gdje je ubijen i njegovo tijelo su iza Jovičićeve kuće zakopali u jedan rov na savskom nasipu, gdje su ga pronašli Sikirevčani koji su tražili svoje odvedene iste noći i vidjevši svježe kopanu zemlju, otkopali ga i prepoznali i to javili u Jaruge i njegovo tijelo je dovezeno u Jaruge, gdje je sahranjen, a na očevid je izlazio pročelnik upravnog odjela kotara [Donji] Andrijevi, ali poslije toga nikakvog postupka nije bilo niti je netko odgovarao, pa su neki govorili da je to državni terorizam."³⁹ Prema iskazu M. Živkovića, "svi su znali tko je to napravio i šutilo se" – naime "svi su znali da su partizani to napravili"⁴⁰

³⁶ Usmeni iskaz Vlade Pavlovića (1937.) iz Sikirevaca, 4. lipnja 2007., B. Ostajmeru.

³⁷ Riječ je o Pavi Kobašu.

³⁸ Riječ je o Marijanu Idakoviću.

³⁹ M. ŽIVKOVIĆ, *n. dj.*, 203.

⁴⁰ Usmeni iskaz Mije Živkovića (1925.) iz Đakova, 4. kolovoza 2006., V. Geigeru i B. Ostajmeru.

Crna knjiga o grozovitostima komunističke vladavine u Hrvatskoj, nastala najvjerojatnije u svibnju 1946., posebno je upozorila na mnoge nepravilnosti, pa i represiju, teror i zlodjela u Hrvatskoj prilikom izbora za Ustavotvornu skupštinu u Jugoslaviji.⁴¹ I zločini u kotaru Donji Andrijevi s početka studenoga 1945., unatoč svim nastojanjima vlasti da ih prikriju i drukčije prikažu, izišli su u javnost te ih je zabilježila i *Crna knjiga*: “Izbornici su morali već unaprijed vidjeti, i to u stvarnosti, što ih čeka, ne budu li ‘slobodno’ izvršili svoju dužnost. Tako na pr. u Sikirevcima (selo u Slavonskoj Posavini) je tjedan dana pred izbore nestalo šesnaest ljudi (misli se da su ubijeni). [...]”⁴²

U popisu iz studenoga 1945. – najvjerojatnije OZNA-e XII. divizije III. JA, načinjenom nakon istrage – seljaka iz Jaruga, Kruševice, Sikirevaca, Slavanskog Šamca, Strizivojne i Velike Kapanice koje su uhitili i ubili pripadnici 12. brigade XII. divizije III. JA⁴³ stoji da su “nestali” iz Velike Kapanice: Mata Matasović; iz Strizivojne: Jozo Zrnić [Zrmić]; iz Kruševice: Đuro Blažek, Stjepan Janković, Tomo Grčetić [Garčetić], Pavle Grčetić [Garčetić], [Juro – Đuro] Sajn [Šajn] učitelj i Ivan Božanović; iz Slavanskog Šamca: Pavo Kobaš (“pobjegao u Bosnu”), Stjepan Tomašić [Tomašević], Nikola Crnolatic [mlađi] (“viđen leš u Savi”), Šarlota Crnolatic (“viđen leš u Savi”), Nikola Crnolatic [stariji] i Elizabeta Crnolatic; iz Jaruga: Mato Brendić, Marijan Idžakovac [Idžaković], Josip Franjić i Andrija Đuričković; iz Sikirevaca: Stjepan Pavlović, Stjepan Rakitić, Mato Jarić 15 god.⁴⁴, Franjo Leulić [Lulić], Luca Benaković, “pobjegli” / “sada se negdje kriju oko Sikirevaca”/ Ivan Vukušić⁴⁵ i Olga Cice [Cico].

⁴¹ *Crna knjiga*, 39.-44.

⁴² *Isto*, 44.

⁴³ HDA, 1220, dokumentacija s oznakom “RARA” [Popisi, najvjerojatnije OZNA-e XII. divizije III. JA, seljaka iz Jaruga, Kruševice, Sikirevaca, Slavanskog Šamca, Strizivojne i Velike Kapanice koje su uhitili i ubili pripadnici 12. brigade XII. divizije III. JA, studeni 1945.], Nestali iz okolice SL[avanskog] Šamca; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 551.-553.; *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944-1946. Documents. Slavonia, Syrmia and Baranya*, 333.-336.

⁴⁴ Dopisano rukopisom. Riječ je o pogrešnom navodu, koji donosi i OZNA za Hrvatsku u izvještaju Centralnomu komitetu KP Hrvatske o slučaju uhićenja i likvidacije seljaka u kotaru Donji Andrijevi, iznoseći da je od strane JA (12. brigade XII. divizije III. JA) “ubijeno 23 ljudi, od toga 3 žene i jedan mladić od 15 godina” Usp. HDA, 1220, dokumentacija s oznakom “RARA” [OZNA za Hrvatsku, Zagreb, izvještava CK KPH, Zagreb, o slučaju uhićenja i likvidacije seljaka iz okolice Slavanskog Broda od strane JA (12. brigada XII. divizije III. JA), studeni 1945.]; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 540.-541.; *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944-1946. Documents. Slavonia, Syrmia and Baranya*, 320. Naime, Mato Jarić rođen je u Sikirevcima 1. rujna 1925. godine. Usp. *Sikirevčani stradalnici*, 8.

⁴⁵ Ivana Vukušića (1908.) iz Sikirevaca, uhićenog i odvedenog u noći 10. studenoga 1945., pronašli su suseljani 26. studenoga 1945. na obali Save (na predjelu zvanom “Očajak”) prostrijeljenog u zatiljak, a pokopan je na groblju u Sikirevcima 28. studenoga 1945. godine. Usmeni iskaz Ivana Jarića (1929.) iz Sikirevaca, 4. lipnja 2007., B. Ostajmeru; HDA, M-1130, Župa Sv. Nikole Sikirevci, Matična knjiga umrlih, 1921.-1945.

Popis donosi i opširnije podatke o “nestalim” osobama po mjestima:

SLAVONSKI ŠAMAC. “1.) Stjepan Tomašović [Tomašević] iz Kruševca [Kruševice] (jedan sin mu je poreski činovnik) odveden od 8. na 9. po nepoznatim vojnicima. Njegova žena nije prepoznala nikoga. 3. vojnika odveli su ih ujutro u 6. sati konje iz štale i vratili oko 4. sata po podne.” – “2.) Pavo Kobaš uhapšen i odveden kada se je sa svojim tastom vraćao iz gostionice, uspio pobjeći razbijene vilice, preplivavši Savu. Navodno se krije u selu Grebici [Grebnice]. Hapsila su ga 2. vojnika.” – “3.) Blažek Đuro, odveden između 8 i 9. u 2. sata u noći. Sin mu je u željezničkoj brigadi u Beogradu. Odveli su ga 2. vojnika sa proleterskim oznakama na titovkama. Ukućani nisu prepoznali nikoga. U štabu III. bataljona kuriri su im rekli da su isti odvedeni u Vinkovce.” – “4.) Stjepan Janković, odveden od 8 na 9 u 1. sat. Odveden po nepoznatim vojnicima. Njegovoj ženi kao i pod 3 rekli da je odveden u Vinkovce. Njegova žena pronašla u Savi lješevu Nikole Crnolatic [mladeg] i njegove žene Šarlote.”⁴⁶ – “5.) Tomo Garčetić iz Kruševice otac 3. djece. Odveden u noći između 8 i 9. Žena nije nikoga prepoznala. Bila dvojica sa baterijom. Žena sumnja, da joj je muž odveden na optužbu Tome Peričevića koji im se pretio da će ih nestati.” – “6.) Pavle Garčetić, iz Kruševca [Kruševice] odveden između 8 i 9 po noći. Njegova žena čula pucanje u Slav.[onskom] Šamcu i neku galamu. Odveli ga vojnici koji su joj rekli: ‘drugarice gasi lampu.’ Nije nikoga prepoznala.” – “7.) Đuro Šajn, učitelj iz [Slavonskog] Šamca, Odveden noći od 8 na 9 u spavaćici i bos. Žena nije nikog prepoznala. Tražili su šmajser i zvali ‘gazda’. Bili dva uniformisana čovjeka.” – “8.) Ivo Božanić [Božanović], kolar iz Kruševice odveden 8 na 9 u noći. Nije dozvoljeno palenje svjetla. Odveden je bos. Vojnici rekli, da će u Savu ili travu. Žena čula za desetak minuta tri pucnja i dugački ‘joj’. Sumlja da je to učinjeno na nagovor nekih seljana.”

SIKIREVCI. “9.) Vukušić Ivan, odveden 10.XI. u noći oko 2 sata. Odveli ga vojnici u engleskoj uniformi, jedan imao kožnu kapu. Silom unišli naoružani pištoljom.” – “10.) Cico Olga, odvedena 7. u 4 sata u jutro. Odveli je nepoznati vojnici sa puškama i titovkama. Bili od ukućana posudili lampu koju su na zahvalu vratili.” – “11.) Pavlović Stjepan, otac dvoje djece, odveden 9. na 10. oko pola 12. Odveli ga tri uniformisana vojnika. Obecali [su] da će se za dva sata vratiti.” – “12.) Rakitić Stjepan, otac 7. djece.⁴⁷ Odveden 9. na 10. oko pola jedan u noći. Tražili nepoznati ljudi da ih vodi poprečnim putem u Gundince. Bili uniformisani imali pištolje. Je-

⁴⁶ Prema iskazu Šime Stojanovića iz Slavonskog Šamca, tijela Nikole Crnolatca ml. i supruge mu Šarlote bila su viđena u Savi i prepoznata, no nisu bila izvadena i pokopana budući da su pripadnici Jugoslavenske armije obilazili obalu Save, branili pristup rijeci te lješevu koji bi doplitali do obale odgurivali prema matici. Usmeni iskaz Šime Stojanovića (1925.) iz Slavonskog Šamca, 10. srpnja 2013., B. Ostajmeru.

⁴⁷ Pogrešno je navedeno da je Stjepan Rakitić (1920.) bio otac sedmero djece, naime zamijenjen je sa svojim ocem Stjepanom. Usmeni iskaz Ivana Jarića (1929.) i Marije Rakitić (1926.) iz Sikirevaca, 4. lipnja 2007., B. Ostajmeru.

dan imao englesku uniformu i kožnu kapu.” – “13.) Jarić Mato, star 15. godina⁴⁸ odveden u noći od 9. na 10. u pola 2. Oca mu pitali, dali ima dobre cipele i interesovali se za poprečni put za Gundince. Odveli ga 15 do 20 vojnika. Onaj koji je bio u kući imao kožnu kapu. Matu [su] odveli da im pokaže put.” – “14.) Lulić Franjo odveden 9. na 10. oko pola 2. Rekli [su] da ga trebaju na 4 dana dok ne prođu izbori. Vojnik koji ga je odveo imao je kožnu kapu i pištolj. Nikoga nisu prepoznali uhapšeni.”

JARUGE. “15.) Mato Brendić odveden noći 9. na 10. u pola 12. Odveli ga naoružani vojnici sa titovkama. Kada se je nećkao da ide sa njima po noći rekli su, da će ga ubiti ako se bude opirao.” – “16.) Idžaković [Idaković] Marijan, odveden 9. na 10. noći. Odvela ga dva vojnika, sa titovkama i petokrakim [petokrakama]. Jedan imao odlikovanje. Rekli [su] ukućanima da oni nisu krvave ustaše i da će isti biti vraćeni. Uhapšeni sumljaju na XII. brigadu, III. bataljon.” – “17.) Andrija Đuričković odveden 9. na 10. oko pola 12. Odveli [su ga] vojnici sa titovkama, zvezde na zatiljku. Naoružani i sa odlikovanjem jedan. Govorili [su] da su Križari, prepoznali jednog vojnika iz III. bataljona XII. Proleterske. U Sikirevcima je komandir čete iz tog bataljona rekao, da će se isti vratiti za dva dana dok ih se ispita.”

VELIKA KOPANICA. “18.) Matasović Mato uhapsili ga vojnici XII. divizije i odveli pretsjedniku mjesnog NO-a koji ga je preslušao i predao vojsci koja ga je navodno odvela u [Slavonski] Šamac. U [Slavenskom] Šamcu su joj rekli, da je u Županji u Županji da nije tamo.”

STRIZIVOJNA. “19.) Zrinić [Zrimić] Jozo, uhapšen predvečer oko 7. sati u kolu kod crkve. Sa njim su uhapšeni šusteri Petrić Martin i Vukovac Andrija od 2. kapetana koje oni poznaju. Šusteri su pušteni i u noći prisiljeni da prerade kapetana čizme dok je Zrinić [Zrimić] nestao.”

Nakon uhićenja uspjeli su pobjeći Pavo Kobaš iz Slavenskog Šamca, preko Save navodno u Bosnu, i Olga Cico iz Sikirevaca, no pobjegao je i Stjepan (Stipo) Tomašević iz Slavenskog Šamca odnosno iz Kruševica i, prema iskazu suvremenika, skrivao se u Osijeku, što OZNA-i tada nije bilo poznato.⁴⁹

Žrtvoslovi Jaruga, Kruševica, Sikirevaca, Strizivojne i Velike Kopanice bilježe osobe koje je 12. brigada XII. divizije III. JA uhitila i ubila početkom studenoga 1945. godine.

Žrtvoslov Jaruga⁵⁰ donosi podatke o četiri osobe koje su početkom studenoga 1945. uhitili i ubili pripadnici 12. brigade XII. divizije III. JA te donosi i kratke životopise žrtava:

⁴⁸ Usp. bilj. 44.

⁴⁹ HDA, 1220, dokumentacija s oznakom “RARA” [OZNA za Hrvatsku izvještava CK KPH o slučaju uhićenja i likvidacije seljaka iz okolice Slavenskog Broda od strane JA (12. brigada XII. divizije III. JA), studeni 1945.]; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 540.-541.; *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944-1946. Documents. Slavonia, Sylvania and Baranya*, 320.

⁵⁰ M. ŽIVKOVIĆ, *n. dj.*, 208.-210.

Mato BRENDIĆ, rođen 1918., sin Blaža i Anke Iđaković, kbr. 42, ratar. U proljeće 1941. kao domobran je u istočnoj Hercegovini, gdje su ga zarobili četnici. Nakon oslobođenja u Rizničkoj je straži, a krajem rata dolazi kući. Noću 9./10. studenoga 1945. odveli su ga "pripadnici OZN-e" i ubili na obali Save istočno od Slavenskog Šamca.

Andrija ĐURIČKOVIĆ, rođen 1920., sin Pave i France Jarić, kbr. 50, ratar. Tijekom rata je u Hrvatskom oružništvu u Zagrebu, po završetku rata došao kući. Noću 9./10. studenoga 1945. odveli su ga "pripadnici OZN-e" i ubili na obali Save istočno od Slavenskog Šamca.

Josip FRANJIĆ, rođen 1914., sin Ivana i Mare Vuković, kbr. 54, ratar. Tijekom rata u Hrvatskom domobranstvu, a zatim u ustaškoj Pripremnoj bojni u Jarugama, odakle se povlačio krajem rata 1945. i prošao "križni put". Noću 9./10. studenoga 1945. odveli su ga "pripadnici OZN-e" i ubili na obali Save istočno od Slavenskog Šamca.

Marijan IĐAKOVIĆ, rođen 1913., sin Šime i Marije Lončarević, kbr. 68, ratar. Tijekom rata u Hrvatskom domobranstvu, a zatim u ustaškoj Pripremnoj bojni u Jarugama, odakle se povlačio krajem rata 1945. i prošao "križni put". Noću 9./10. studenoga 1945. odveli su ga "pripadnici OZN-e" i kada su ih istočno od Slavenskog Šamca vodili prema Savi, uspio je izvući ruku iz žice kojom je bio vezan i pobjeći. U bijegu je pogođen u leđa i kada je u Slavenskom Šamcu u jednoj kući zatražio pomoć, naišla je ophodnja JA, uhitila ga, odvela i ubila, a zatim su ga zakopali u rov na savskom nasipu. Ondje su ga pronašli Sikirevčani koji su tražili svoje odvedene iste noći te vidjevši svježe kopanu zemlju, otkopali su ga, prepoznali i javili u Jaruge, kamo je prenijet i ondje pokopan.⁵¹ "Na očevid izlazio pročelnik upravnog odjela kotara [Donji] Andrijevcu, ali nikakvog daljnjeg postupka nije bilo niti je netko za to odgovarao."

Žrtvoslov Kruševice⁵² bilježi podatke o pet osoba koje su početkom studenoga 1945. uhitili i ubili pripadnici 12. brigade XII. divizije III. JA te ukratko donosi podatke o žrtvama:

Ivo BOŽANOVIĆ, rođen u Grebnicama, Bosna, 1898.; Tomo (Ive) GARČETIĆ, rođen 1900.; Pavao (Ive) GARČETIĆ, rođen 1900.; Stjepan (Mije) JANKOVIĆ, rođen 1898.; Juro – Đuro ŠAJN, rođen u Drežnici kod Mostara 11. ožujka 1909., učitelj, u ratu domobranski časnik. U noći uoči izbora 9. studenoga 1945. odvedeni su iz kuća, mučeni, ubijeni i bačeni u Savu. (Đuro BLAŽEK, koji je također tada ubijen, naveden je pogrešno kao žrtva "križnoga puta" 1945. godine.)

Žrtvoslov Sikirevaca⁵³ bilježi podatke o šest osoba koje su početkom studenoga 1945. uhitili i ubili pripadnici 12. brigade XII. divizije III. JA te ukratko donosi podatke o žrtvama:

⁵¹ Marijan Iđaković (1913.), nakon što je pronađen mrtav, pokopan je na groblju u Jarugama 23. studenoga 1945. godine. HDA, M-1130, Župa Sv. Nikole Sikirevci, Matična knjiga umrlih, 1921.-1945. Usp. bilj. 32 i 34.

⁵² S. KOKANOVIĆ, *n. dj.*, 69.-70.

⁵³ *Sikirevčani stradalnici*, 8.-9.

Lucija BENAKOVIĆ, otac Jozo, suprug Valeta, civil, 9. studenoga 1945. odvedena od kuće u Slavonski Šamac, vezana žicom i na obali Save “pogubljena od strane partizana”. Mato JARIĆ (Marcikin), rođen 1925., sin Ilije i Marije, civil, 9. studenoga 1945. “partizani” su ga uhitili, odveli na obalu Save i ondje pogubili. Franjo LULIĆ, rođen 1920., sin Luke i Ljubice, neoženjen, civil, 9. studenoga 1945. “uhićen i pogubljen od strane partizana” u Slavonskom Šamcu na obali Save.

Stjepan PAVLOVIĆ, supruga Tera, jedno dijete, civil, uhitili su ga “partizani”, otjerali u Slavonski Šamac i pogubili na obali Save. Stjepan RAKITIĆ (Grgenice), rođen 1920., neoženjen, civil, 9. studenoga 1945. uhitili su ga “partizani”, otjerali u Slavonski Šamac i pogubili na obali Save. Ivan VUKŠIĆ [VUKUŠIĆ] (Beg), rođen 1908., neoženjen, civil, uhitili su ga “partizani”, otjerali u Slavonski Šamac i pogubili na obali Save.

Žrtvoslov Strizivojne⁵⁴ bilježi podatke o Jozi Zrimiću, kojega su početkom studenoga 1945. uhitili i ubili pripadnici 12. brigade XII. divizije III. JA te donosi ukratko podatke o njemu:

Josip (Jozo) (Marka) ZRINIĆ [ZRIMIĆ], rođen 1925. u Strizivojni, Hrvat. Uhitili su ga 8. studenoga 1945. ispred crkve u selu i odveli vojnici 12. brigade XII. divizije III. JA te ubili i bacili u Savu 8. ili 9. studenoga 1945. kod Slavanskog Šamca.

Žrtvoslov Velike Kopanice⁵⁵ bilježi podatke o Mati Matasoviću, kojega su početkom studenoga 1945. uhitili i ubili pripadnici 12. brigade XII. divizije III. JA te ukratko donosi podatke o njemu:

Mato MATASOVIĆ, rođen 1929. u Velikoj Kopanici, Hrvat. Pod sumnjom da je kidao izborne plakate uhitili su ga i odveli vojnici 12. brigade XII. divizije III. JA te ga ubili i bacili u Savu 7. studenoga 1945. kod Slavanskog Šamca.

Na temelju istražnih zapisnika OZNA-e XII. divizije III. JA i podataka u žrtvoslovima, kao i iskaza/sjećanja suvremenika, i unatoč nekim netočnostima, nejasnoćama i nedorečenostima, moguće je s velikom točnošću rekonstruirati ozračje i tijek događaja u selima kotara Donji Andrijevcu pred izbore za Ustavotvornu skupštinu početkom studenoga 1945. i utvrditi tko su ubijeni i tko je i na koji način sudjelovao u uhićivanju i likvidacijama te naposljetku tko je i na koji način sudjelovao u zataškavanju donjoandrijevačkoga slučaja.

Iz istražnih zapisnika OZNA-e XII. divizije III. JA o događajima u kotaru Donji Andrijevcu pred izbore za Ustavotvornu skupštinu razvidno je da su počinitelji zločina 8./9. i 9./10. studenoga 1945. godine: Stevo (Đure) Matić, rođen 29. prosinca 1926. u Subotici, s prebivalištem u Podvinju kod Slavanskog Broda, Srbin, komandant bacačke čete III. bataljona 12. brigade XII. divizije III. JA; Pero (Andrije) Filković, rođen 24. siječnja 1924. u Gornjoj Bebrini kod Slavanskog Broda, Hrvat, komandant mitraljeske čete III. bataljona 12. brigade XII. divizije III. JA; Vjekoslav (Ivana) Kreačić, rođen 28. veljače 1924. u Banjoj Luci, Hrvat, politički komesar III.

⁵⁴ *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine*, 154.

⁵⁵ *Isto*, 165.

bataljona 12. brigade XII. divizije III. JA; Stojan (Miloša) Prodanović, rođen 10. listopada 1922. u Bučju kod Pakraca, Srbin, komandant III. bataljona 12. brigade XII. divizije III. JA; Ivan (Tome) Bregović, rođen 12. svibnja 1912. u Gornjem Martijancu kod Ludbrega, Hrvat, vodnik minobacačke čete III. bataljona 12. brigade XII. divizije III. JA; Dragutin (Ivana) Magdić, rođen 12. travnja 1924. u Slunju, Hrvat, vodnik voda za vezu III. bataljona 12. brigade XII. divizije III. JA; Ivan (Mate) Mirković, rođen 29. kolovoza 1920. u Trnjanskim Kutima kod Slavenskog Broda, Hrvat, desetar mitraljeske čete III. bataljona 12. brigade XII. divizije III. JA; Savo (Milenka) Vukelić, rođen 9. siječnja 1908. u Vukeliću kod Ogulina, Srbin, povjerenik Personalnog odsjeka III. bataljona 12. brigade XII. divizije III. JA; Mihajlo (Ilije) Nikolić, rođen 5. listopada 1913. u Bosanskom Šamcu, s prebivalištem u Slavenskom Šamcu, Srbin, rezident OZNA-e za kotar Županja.⁵⁶

Kako nema nikakvih dokumenata ni drugih naznaka o kažnjavanju počinitelja zločina u selima kotara Donji Andrijevcu početkom studenoga 1945., možemo samo nagađati je li njegov glavni akter (kao i ostali pripadnici skupine) bilo kako sankcioniran ili je – dijelom i zato što mu je jedan od braće (Otmar Kreačić⁵⁷) bio

⁵⁶ Usp. HDA, 1491, 30/35, kut. 17 [Zapisnici OZNA-e 12. brigade XII. divizije III. JA o saslušanju vojnika JA, sudionika uhićenja i ubojstva seljaka iz okolice Slavenskog Broda, 11. – 15. studenoga 1945.]; HDA, 1491, 30/35, kut. 17 [Zapisnici OZNA-e 12. brigade XII. divizije III. JA o saslušanju seljaka iz Jaruga, Sikirevaca, Slavenskog Šamca i Strizivojne, svjedoka uhićenja i ubojstva susedljana od pripadnika JA, 16. – 17. studenoga 1945.]; HDA, 1491, 30/35, kut. 17 [Izveštaj Zvonka Brkića, političkog sekretara Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju upućen Centralnomu komitetu KPH o likvidaciji civila iz Slavenskog Šamca, Kruševice, Sikirevaca, Jaruga i Velike Kopanice, studeni 1945.]; HDA, 1491, 30/35, kut. 17 i HDA, 1220, Depeše, Depeša CK SKH, 16. studenoga 1945. [CK KPH izvještava Aleksandra Rankovića, načelnika OZNA-e Ministarstva narodne obrane DF], da je 12. četa (brigada) XII. divizije III. JA u kotaru Donji Andrijevcu noću 8./9. studenoga 1945. uhitila 22 osobe “i po naredjenju politodjelenja brigade pobila ih noću i pobacala u Savu”, da se “radi uglavnom o ustaškim simpatizerima” te da je “akcija posljedica nastojanja vojnih jedinica da na neke neuspjehe u čišćenju bandi reagiraju terorom i to masovnim prema stanovništvu”, Zagreb, 16. studenoga 1945.]; HDA, 1491, 30/35, kut. 17 i HDA, 1220, Depeše, Depeša CK SKJ, 20. studenoga 1945., [CK KPJ, Beograd, izvještava CK KPH, Zagreb, da je “povodom nepravilnog i ludjackskog postupka” (uhićenja i likvidacije seljaka iz okolice Slavenskog Broda od strane 12. brigade XII. divizije III. JA) otvorio istragu, uz napomenu da “treba nastojati da se taj događaj prikaže drukčije, jer bi politički strašno odjeknuo ako bi se saznalo”, Beograd, 20. studenoga 1945.]; HDA, 1220, Vojna komisija, 2, Izveštaji Ozne, 1945., Odjeljenje zaštite naroda (OZNA) za Hrvatsku Ministarstvo Narodne Odbrane Federativne Jugoslavije Br. 3790 18. XI. 1945. god. Zagreb Centralnom Komitetu K.P. Hrvatske; HDA, 1220, dokumentacija s oznakom “RARA”, Javni tužilac okruga Slavonki Brod Broj ... 19. XI. 1945. Javnom Tužiocu Hrvatske Zagreb; HDA, 1220, dokumentacija s oznakom “RARA” [OZNA za Hrvatsku izvještava CK KPH o slučaju uhićenja i likvidacije seljaka iz okolice Slavenskog Broda od strane JA (12. brigada XII. divizije III. JA), studeni 1945.]; HDA, 1220, dokumentacija s oznakom “RARA” [Izveštaj OZNA-e III. JA o uhićenju i likvidaciji seljaka iz okolice Slavenskog Broda od strane 12. brigade XII. divizije III. JA, studeni 1945.], Predmet: Samovoljni postupci XII. brigade u oči izbora za Ustavotvornu skupštinu; DASB, 0015, 10/15, 1943./1947., Kotarski NO Andrijevcu Tajništvo Broj Pov. 60/1945 Dana 25 studena 1945. Okružnom NO-u Slav.[onski] Brod; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti*, 293.-300.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 498.-550.; *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944–1946. Documents. Slavonia, Syrmia and Baranja*, 320.-332.

⁵⁷ Usp. Jo. Mih. [Josip MIHALJEVIĆ], I. Šk. [Ivana ŠIPRAK], “Kreačić, Otmar”, u: *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Kr-Li, Zagreb, 2013., 86.-87. I ondje navedena literatura.

na visokoj vojnoj dužnosti u Jugoslavenskoj armiji – samo ukoren zbog nedovoljno dobro obavljena “zadatka”.⁵⁸

No, nakon svega, Vjekoslav Kreačić dobit će čin pukovnika Jugoslavenske narodne armije i postati predavač na Vojnoj akademiji u Beogradu.⁵⁹

Mjesec dana nakon što su pripadnici III. bataljona 12. brigade XII. divizije III. JA počinili masovna ubojstva u selima kotara Donji Andrijevc, u Osijeku je 12. brigada XII. divizije III. JA 9. prosinca 1945. proslavljala svoju trogodišnjicu osnivanja i tim je povodom general-lajtnant Arso Jovanović, izaslanik vrhovnoga komandanta JA maršala Josipa Broza Tita, predao brigadi proleterku zastavu i “Orden bratstva i jedinstva sa zlatnim vijencem”.⁶⁰ Poslije će, “za postignute i osvjedočene uspjehe u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji [...] za razvijanje bratstva i jedinstva među narodima i narodnostima”, 12. brigada XII. divizije III. JA biti odlikovana i “Ordenom partizanske zvijezde sa zlatnim vijencem” i “Ordenom narodnog oslobođenja” (1961.) te “Ordenom narodnog heroja” (1977.).⁶¹

O tijeku predizborne kampanje i izborima za Ustavotvornu skupštinu u okrugu Slavonski Brod i kotaru Donji Andrijevc redovito je i opširno izvještavao *Glas Slavonije*, glasilo Narodne fronte za Slavoniju.

U Slavanskom je Brodu u nedjelju 14. listopada održan prvi, a zatim u nedjelju 4. studenoga 1945. i drugi veliki predizborni skup.⁶² U nedjelju 4. studenoga 1945. na Trgu pobjede u Slavanskom Brodu, na predizbornom skupu “građana i građanki grada [Slavonskog] Broda”, predsjednik Okružnog NO-a Slavonski Brod Mišo Tadijanović među ostalim je istaknuo: “Ovi izbori 11. XI. prvi su slobodni izbori bez redara, kundaka i policije. Na ovim izborima će sav narod gumenim kuglicama potvrditi sve tekovine naše četverogodišnje borbe.” (“Oduševljeni poklici: ‘Svi na izbore!’”). Prema pisanju *Glasa Slavonije*: “Poslije zбора narod je manifestirao, kličući [Josipu Brozu] Titu, Jugoslaviji i republici, a zatim se na trgu razvilo narodno veselje.”⁶³

O tijeku predizborne kampanje za Ustavotvornu skupštinu u kotaru Donji Andrijevc ukratko je 10. studenoga 1945. izvijestio *Glas Slavonije*: “U zadnjih deset dana održano je na području andrijevačkog kotara 20 što većih, što manjih, predizbornih zborova, koji su svi pokazali da je narod odabrao pravi put, s kojega ne će skrenuti. [...]”⁶⁴

Prema pisanju *Glasa Slavonije* od 18. studenoga 1945. o predizornoj kampanji i izborima: “[...] U svim je selima kotara [Donji Andrijevc] omladina uoči izbora

⁵⁸ K. SPEHNJAK, *n. dj.*, 223.

⁵⁹ Usp. Obrad BJELICA, *Vojna akademija Kopnene vojske 1944–1984*, Beograd, 1983., 440., 455.

⁶⁰ Đ. JUNGIC-STIJENJKA, *n. dj.*, 155.-157.

⁶¹ J. KOKOT, *n. dj.*, 435.

⁶² “Veliki predizborni zbor u Slavanskom Brodu”, *Glas Slavonije* (Osijek), br. 156, 16. X. 1945., 3.; M. P., “Drug Salaj na predizbornom mitingu u Brodu”, *Glas Slavonije*, br. 175, 7. XI. 1945., 4.

⁶³ M. P., “Drug Salaj na predizbornom mitingu u Brodu”, *Glas Slavonije*, br. 175, 7. XI. 1945., 4.

⁶⁴ “Andrijevački kotar u iščekivanju izbora”, *Glas Slavonije*, br. 178, 10. XI. 1945., 4.

podigla slavoluke, na kojima je ispivala izborne parole. Nadalje je kitila i uređivala biračka mjesta, pa i same biračke kutije osim kutije bez liste. Kada je pao mrak omladina je formirala manifestacione povorke, koje su klicale i pjevale narodne i borbene pjesme. [...] Brojnim poklicima omladina je iskazala svoju ljubav prema drugu [Josipu Brozu] Titu, Vladimiru Nazoru i republici, a mržnju prema kralju [Petru II. Karađorđeviću], [dr. Vladku] Mačeku i ostalim skutonošama reakcije. Nije bilo niti jednog sela u kojemu omladina ne bi ovako istupila pred izbore. [...] U mnogim mjestima omladina je po podne davala priredbe s igrokazima u duhu izbora, a kada su proglašavani izborni rezultati, nastalo je pravo narodno veselje.”⁶⁵

Nakon svega, u članku “Kulturno-prosvjetni rad u Andrijevcima”, objavljenom 4. prosinca 1945. u *Glasi Slavonije*, nedugo nakon nemilih događaja u kotaru Donji Andrijevcima, naglašeno je: “Ovakav rad, koji svakako treba pohvaliti, pokazuje veliku volju našega naroda da se kulturno izdigne, a ujedno snažno dovikuje svoj reakciji, svoj opoziciji i svima onima, koji [su] bacili svoje kuglice u kutiju bez liste, da mi ne ćemo više starojugoslavenskih kundaka i pendreka, nego hoćemo rada i prosvjete, hoćemo REPUBLIKU i TITA!”⁶⁶

---

⁶⁵ M., “Omladina Andrijevaca na izborima”, *Glas Slavonije*, br. 186, 18. XI. 1945., 4.

⁶⁶ J. M., “Kulturno-prosvjetni rad u Andrijevcima”, *Glas Slavonije*, br. 198, 4. XII. 1945., 4.

SUMMARY

ARRESTS AND KILLING OF PEOPLE WHO WERE CONSIDERED POLITICALLY SUBVERSIVE TO THE NEWLY ESTABLISHED AUTHORITIES IN THE VILLAGES OF DONJI ANDRIJEVCI DISTRICT BEFORE THE ELECTIONS FOR THE CONSTITUENT ASSEMBLY IN 1945

The elections for the Constituent Assembly in the fall of 1945 should have been decisive for the future of democracy and the state system of the post-war Yugoslavia. The events in Donji Andrijevc District near Slavonski Brod in early November 1945 when the members of the 12th Brigade of the Yugoslav Army Third Division arrested, took away, interrogated, tortured, killed and then threw the bodies of twenty “undesirable” persons, including three women, into the river Sava, most clearly depict complex and repressive atmosphere in which the elections occurred. In addition, the pre-election events in Donji Andrijevc District are the model example of the post-war Yugoslav communist authorities’ efforts, from the lowest to the highest rank, to conceal or to show in different light the repression and the undoubted crimes enforced against real or presumed adversaries.

Key words: Elections for the Constituent Assembly 1945, Yugoslav Army, Department for the protection of the people, Communist repression, Slavonia, Donji Andrijevc